

JOHN RYDER: ZMIERENIE PRAGMATIZMU A NATURALIZMU*

Profesor John Ryder pôsobí na State University New York - Cortland. Špecializuje sa na súčasnú americkú filozofiu, ako aj na dejiny americkej filozofie. Publikoval viaceré monografie a zborníky z dejín americkej filozofie.

1. Úvod. V našej štúdii sa budeme zaoberať dvoma témami. Prvá sa týka zmierenia pragmatizmu a naturalizmu a druhá širšieho kontextu vzťahu medzi tým, čo nazývame modernizmom, a čo nazývame postmodernizmom. Medzi týmito dvoma témami je určitý vzťah. Budeme o ňom hovoriť podrobne ďalej, ale už teraz môžeme stručne povedať, že pragmatizmus je určitým typom postmodernizmu, zatiaľ čo naturalizmus je určitým typom modernizmu. Ak je možné zmysluplne zmieriť modernizmus a postmodernizmus, potom by bolo možné hovoriť o spôsobe, akým sa dajú zmieriť aspekty naturalizmu s aspektmi pragmatizmu. Zmierenie pragmatizmu a naturalizmu je výhodné pre tých, ktorí majú záujem o tieto filozofické tradície a o zblíženie modernistického a postmodernistického pohľadu. Nebude asi uspokojivé pre tých, ktorí sa orientovali výlučne len na jeden z týchto smerov, ale nám to umožní konzistentne sa zaoberať filozofickou problematikou, opierajúc sa o obe tieto tradície.

Mnohým sa môže zdať divné čo i len hovoriť o zmierení pragmatizmu a naturalizmu. Jedným z dôvodov môže byť to, že mnohí ľudia používajú termín "pragmatický naturalizmus" na označenie súhrnu myšlienok v americkej filozofii 20. storočia. Tento termín tu má skutočne svoje miesto, ale treba byť opatrný už len preto, že pragmatizmus a naturalizmus nie sú to isté. Existujú napríklad pragmatici, ktorí nie sú naturalisti. Hneď nám príde na um Peirce, určite aj Royce, ďalej Lewis a pravdepodobne aj James. Existujú tiež naturalisti, ktorí nie sú pragmatici. Santayana bol napríklad voči pragmatizmu vcelku kritický. Woodbridge dospel k naturalistickej filozofii z úplne iného, aristotelovského smeru. R. W. Sellars pôsobil skôr dojmom dialektického materialistu ako pragmatistu, zatiaľ čo Justus Buchler so svojím systematickým prístupom k metafyzickým zovšeobecneniam bol presvedčený o tom, že pragmatisti si nevšimli mnohé ústredné problémy. Ak existujú pragmatici, ktorí nie sú naturalisti, a naturalisti, ktorí nie sú pragmatici, potom zjavne neplatí, že pragmatizmus a naturalizmus sú v zásade tie isté filozofické pohľady.

Najjasnejším príkladom významného filozofa, ktorý bol tak pragmatikom, ako aj naturalistom, je Dewey. Súhlasil by s tým, keby ho charakterizovali jedným, či druhým spôsobom alebo oboma spôsobmi, aj keď by si asi vyhradil právo mať pri vymedzení týchto dvoch termínov posledné slovo. Z jeho pohľadu by to bolo opodstatnené, keďže v tomto prípade, ako aj v mnohých iných prípadoch, sú definície dôležité. Významom

* Táto štúdia vychádza z prednášky, ktorú Profesor John Ryder predniesol 29.10. 2001 na Filozofickej Fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

termínov "pragmatizmus" a "naturalizmus" sa budeme zaoberať podrobnejšie. Tieto termíny majú štandardné významy, vzhľadom na ktoré o Deweym možno povedať, že jeho filozofická orientácia inklinovala k obojmu smerom. Keďže je to tak a keďže môžeme predpokladať značný stupeň konzistencie jeho názorov, možno tiež predpokladať, že existuje čosi ako pragmatický naturalizmus. Avšak tí, čo by chceli používať tento termín, by zrejme nechceli, aby odkazoval len na Deweyho alebo vo všeobecnosti len na deweyovský spôsob myslenia. Chceli by, aby jeho význam bol širší a aby zahŕňoval viaceré filozofické možnosti. Je preto zmysluplné preskúmať vzájomný vzťah medzi týmito dvoma termínmi bližšie.

2. Definície. Teraz sa budeme zaoberať definíciami a začneme termínom "pragmatizmus". Predovšetkým, ak používame tento termín, nemyslíme tým dielo Richarda Rortyho. Jeho vplyv bol obrovský a to, že používa tento termín, viedlo k jeho rozšíreniu. Filozofia anglo-amerického tradície v posledných rokoch čoraz častejšie hovorí o sebe ako o pragmatikoch alebo označujú niektoré aspekty svojej práce ako pragmatické. Rortyho vplyv bol väčší v zahraničí ako v USA. V Európe sa často stretávame s názormi stotožňujúcimi termín "pragmatizmus" s jeho dielom. V USA Rortyho, ako aj tých, ktorí sú ovplyvnení jeho prácami, častejšie označujú ako "neopragmatikov"; toto rozlíšenie sa však inde vo svete neuchytilo.

Chcel by som zdôrazniť, že termínom "pragmatizmus" neoznačujeme dielo Rortyho nie preto, že by sme mali antipatiu voči jeho dielu, ako ju majú mnohí iní. Dôvodom nie je to, že s ním v mnohom nesúhlasíme, ale koniec koncov to, že podľa nás do filozofie neprispel ničím významným, čím by už pred ním do nej neprispeli iní, v mnohých prípadoch zásadnejšie. Na druhej strane je však významný Rortyho intelektuálny prínos pre verejnosť. Vniesol do americkej, ako aj do mimoamerickej intelektuálnej kultúry po prvý raz mnohé filozofické myšlienky. Aplikoval tiež filozofický spôsob uvažovania na súčasné sociálne a kultúrne problémy, čo malo taký vplyv, o akom sa väčšina z nás môže len snívať. To všetko hovorí v jeho prospech a tí, čo ho očierňujú, to nedokážu oceniť.

Jeho pragmatizmus je však v porovnaní so staršou tradíciou pragmatizmu v USA filozoficky anemický. "Tenkosť" jeho verzie pragmatizmu či neopragmatizmu, ak máme takto rozlišovať, je daná tým, že nemá záujem o mnohé ústredné otázky, ktoré zaujímali filozofov, vrátane pragmatikov a naturalistov, po celé stáročia. Rorty priťahuje na seba pozornosť tým, že vystupuje proti hodnote tradičných otázok o povahe prírody a poznania. Podľa môjho názoru sa Rorty tým zrieka veľkej časti našej intelektuálnej tradície. Môže našu dlhotrvajúcu náklonnosť uvažovať o metafyzických a epistemologických problémoch považovať za analógiu stredovekých teologických úvah a byť presvedčený o tom, že ani jedno, ani druhé nemá hodnotu. Čas nakoniec ukáže, či má pravdu, ale teraz sa nám zdá, že keď odmietame uvažovať napr. o tom, či je príroda konečná alebo nie, či je atomistická alebo relačná, zriekame sa mnohého. Takisto sa zriekame mnohého, ak sa odmietame zaoberať povahou vedenia vo vzťahu k presvedčeniu, mienke či skúsenosti. Mnohé špecifické prístupy pri hľadaní odpovedí na tieto otázky sa síce ukázali ako slepé uličky, ale úplne odmietajú tieto otázky znamená oslabovať naše intelektuálne schopnosti.

Hlavná námietka Rortyho proti tradičnej metafyzike a epistemológii spočíva v tom, že vychádzali z nesprávnej metafory - filozofi predpokladali, že ich úlohou je presne "odrážať" realitu a že myseľ slúži ako zrkadlo prírody. To je významné zistenie, aj keď Rorty nebol prvý, kto si to všimol. Jeho dielo vychádza z Wittgensteina, Heideggera, Deweyho a z mnohých ďalších. Zrejme si však neuvedomoval, že dokonca aj v amerických tradíciách odchyľujúcich sa od Deweyho pohľadu bolo toto stanovisko vyjadrené temer v tom istom jazyku. Santayana v práci *Scepticism and Animal Faith* ([10], 179) odmietol metaforu mysle ako "zrkadla". V každom prípade sa zdá, že Rorty si neuvedomuje možnosť, že pragmatické odmietnutie "korešpondenčnej" koncepcie poznania nepredpokladá, že sa zriekneme pokusov pochopiť svet - a ak si to aj uvedomuje, tak to jednoducho ignoruje. Môžeme i naďalej formulovať všeobecné otázky o povahe poznania a hľadať na ne odpovede v pragmatistickom rámci. V takom prípade je pragmatistický rámec relevantný z hľadiska adekvátnosti odpovedí na metafyzické a epistemologické otázky. Napríklad to, či považujeme prírodu za konečnú, alebo za nekonečnú, nemusí závisieť od toho, či presne odrážame realitu; je to skôr určené tým, ktoré stanovisko umožňuje vykonať maximum práce, ktoré stanovisko nás dostane tam, kam chceme. Ak je naše chápanie vecí konzistentnejšie vtedy, keď prírodu považujeme za nekonečnú, ak je počet zodpovedaných otázok väčší než počet otázok nastolených a ak to napomáha postupu nášho bádania, potom hodnota tohto pohľadu je práve v jeho plodnosti. Používajúc pragmatistický jazyk môžeme povedať, že tento pohľad nám slúži lepšie, a to je, aj keď to nie je definícia pravdy, aspoň základné kritérium. Pragmatický obrat si preto nevyžaduje, ako by to vyžadoval Rorty, zriecť sa tradičného filozofického uvažovania o prírode a poznaní.

Zasluhou starších pragmatistov je to, že chápali skutočný význam tradičných epistemologických a metafyzických problémov. Peirce, James, Royce, Dewey, Lewis a ďalší svojim skúmaním prírody a poznania vyjasnili, každý svojím špecifickým spôsobom, mnohé dôležité aspekty ľudského bytia a sveta, v ktorom žijeme. Každý, kto aspoň v základoch pozná Deweyho chápanie skúsenosti, musí oceniť jeho pozitíva, aj keď nesúhlasí s niektorými jeho aspektmi. To isté platí o Jamesových názoroch na pravdu či o Peircových názoroch na význam. Preto keď uvažujeme o zmierení pragmatizmu a naturalizmu, máme na mysli skôr tradičný, vitálnejší pragmatizmus v duchu Peircea, Jamesa, Deweyho, ako aj súčasných pragmatikov, napr. J. McDermotta.

Rovnako zložitá je situácia pri definovaní termínu "naturalizmus". V posledných desaťročiach, najmä pod vplyvom prác W. V. O. Quina, tento termín získal nový význam. Quine v štúdiu *Naturalizing Epistemology* tvrdil, že otázky poznania sa majú prenechať empirickým vedám, v tomto prípade psychológii. Posun od tradičnej epistemológie a metafyziky k špeciálnym vedám je zovšeobecnením Quinovoho odporúčania, ale práve to mnohí filozofi dnes nazývajú naturalizmom. V súčasnosti existuje myšlienkový prúd, ktorý sa označuje za naturalizmus a vyhlasuje, že len prírodné a empirické vedy môžu poskytnúť skutočné poznanie sveta. V anglo-americkej filozofickej komunite sa práve toto presvedčenie stalo dominantným významom termínu "naturalizmus".¹

¹ S. Wagner a R. Warner publikovali zaujímavú zbierku [12] kritických štúdií o naturalizme v tomto zmysle, i keď po ich prečítaní vzniká dojem, že autori nie sú veľmi informovaní o tradícii amerického naturalizmu.

Nemalo by asi zmysel namietat' proti tomuto významu termínu "naturalizmus" z wittgesteinovského pohľadu, podľa ktorého použitie určuje význam. Je však dôležité si uvedomiť, že tento termín sa používal už aj predtým. Viacerí filozofi americkej tradície by sami seba považovali za naturalistov, ale nikdy by neakceptovali primárnosť a už vôbec nie výlučnosť prírodných vied ako zdroja poznania. Takýto scientistický pohľad je príliš úzky a nemá veľa spoločného s americkým naturalizmom G. Santayana, F. Woodbrida, J. H. Randalla, E. Nagela či J. Buchlera, aby sme spomenuli len niektorých.

Americký naturalizmus tohto tradičného typu chápe veci širšie a tolerantnejšie a je ochotný pripustiť, či dokonca pripúšťa rozmanité cesty ich poznávania. Vedci príliš často chcú minimalizovať alebo eliminovať jeden alebo viaceré dôležité aspekty ľudskej skúsenosti v prospech iných jej aspektov. Motivácia tohto postoja je pochopiteľná, keďže vedci chcú veci pochopiť. Ak však aj prijmeme tento pohľad, výsledkom je to, že eliminujeme napr. schopnosť poézie či hudby poskytnúť nám chápanie sveta a súčasne ju presúvame z kognitívnej sféry do sféry "racionálneho". Nevidíme však dôvod na takýto postup. V jednotlivých prípadoch je možné, že sa od básnika naučíme viac ako od prírodovedca, takže stanovisko, ktoré vopred vylučuje básnika z hry, je neprijateľné. Americkí naturalisti, napriek rozdielnym prístupom k iným otázkam, všetci trvali práve na tom a ich filozofia je o to bohatšia. Keď uvažujem o zmierení pragmatizmu a naturalizmu,² mám na mysli práve tento širší, tolerantnejší naturalizmus.

3. Konflikt medzi pragmatizmom a naturalizmom. Náš problém možno vyjadriť nasledovne. Pre pragmatizmus je ústrednou kategóriou či ústredným pojmom skúsenosť. Treba mať však na pamäti, že to nie je skúsenosť, ako ju chápú empiricisti, t.j. pasívne vnímanie zmyslových údajov, ale čosi širšie a obsiahlejšie. Podľa Peirca je napr. skúsenosť funkciou potrieb a poznanie je tým, čo uspokojuje potreby. Podľa Jamesa je dokonca rozlíšenie medzi subjektom a objektom vzhľadom na "čistú skúsenosť" sekundárne. Dewey, ako sme videli, chápe skúsenosť alebo to, čo nazýva kultúrou, ako interakciu ľudí s ich prostredím. Inými slovami, prostredie nadobúda svoje charakteristické znaky vďaka tejto interakcii. Skúsenosť je podľa jeho názoru aktívna, či dokonca konštitutívna vzhľadom na to, s čím vstupuje do interakcie. V pragmatizme reprezentovanom Jamesom a Deweyom sa príroda chápe z hľadiska skúsenosti. James to vyjadruje pomerne striktné a je to zjavné aj u Deweyho. Obaja by sa asi zdráhali triviálne povedať, že my "vytvárame svet". Obaja totiž trvajú na určitom stupni "objektivity", nezávislej od skúsenosti, pod ktorou rozumejú "veci" reálneho sveta. Ani jeden z nich v tom však veľmi neuspel. Najmä Dewey sa tu dostal do problémov a v práci *Nature and Experience* argumentoval v prospech určitého typu kantovstva.³ To je však len jeden moment, ktorým sa Dewey odklonil od svojej hlavnej myšlienky. U Deweyho, ako aj u Jamesa a iných pragmatikov je to myšlienka, že skúsenosť je konštitutívny kontextom, v ktorom príroda nadobúda svoju podobu.

² V [7] sme vydali štúdie najvýznamnejších a najvplyvnejších amerických naturalistických filozofov.

³ Pozri najmä 8. kapitolu v [2], nazvanú *Existence, Ideas and Consciousness*.

Naturalizmus pristupuje k tomuto problému úplne opačne. Podľa naturalizmu, pričom máme na mysli *americkú* naturalistickú, a nie scientistickú tradíciu, je ústrednou kategóriou príroda a skúsenosť je jeden z jej aspektov. Vezmime si napríklad názory takého Santayana. Hoci skúsenosť, napr. ako "animálna viera", hrala u neho kľúčovú úlohu, predsa len ju treba pochopiť v kontexte širších kategórií, akými sú v jeho prípade sféra bytia či podstata, hmota, pravda a duch. Zaujímavý je aj prístup J. Buchlera, podľa ktorého je skúsenosť významnou interpretačnou kategóriou. V jeho teórii súdov je to dokonca kategória, ktorá má kľúčový význam pre pochopenie ľudského bytia. Kategória skúsenosti, aj keď je dôležitá, je však u Buchlera začlenená do širšej teórie prírody, do tzv. ordinálnej ontológie. Podľa naturalistu možno skúsenosť pochopiť len vtedy, keď ju skúmame v širšom rámci, ktorý zahŕňa špecifické chápanie prírody, ba niekedy sa na ňom zakladá.

Keď naše úvahy zhrnieme, môžeme konštatovať, že v pragmatizme skúsenosť subsumuje prírodu a v naturalizme príroda subsumuje skúsenosť. Pragmatizmus a naturalizmus sa preto javí ako kontradiktórické filozofické prístupy a termín "pragmatický naturalizmus" vyzerá ako oxymoron.

Tento problém môžeme vyriešiť spôsobom, ktorý umožňuje existenciu pragmatického naturalizmu. Teraz je namieste znova sa vrátiť k Rortymu, keďže aj on naráža na tento problém. V každom prípade sa ním zaoberá, i keď sa úplne zrieka naturalistického či realistického stanoviska, ako s filozofickým problémom. Tvrdí, ako sme už videli, že skutočne nemá zmysel uvažovať o svete naturalisticky či realisticky. Musíme sa jednoducho postaviť na stranu pragmatizmu či konštruktivismu.

Tento krok nie je ani nutný, ani rozumný. Nerozumný je preto, že zjavne existuje svet nezávislý od nás a pre nás je často výhodné pochopiť, ako funguje a aký vo všeobecnosti je. Nutný nie je preto, lebo koniec koncov je možné, ako ukážeme ďalej, konzistentne spojiť kritické aspekty naturalizmu s hlavnými názormi pragmatizmu. To je jeden z dôvodov, prečo si musíme uvedomiť, že keď hovoríme o pragmatizme, nemáme tým na mysli Rortyho. Z hľadiska jeho neopragmatizmu sa naturalizmus stáva irelevantným, preto ani nemá zmysel hovoriť o zmierení. Tradičný pragmatizmus naopak berie do úvahy naturalistický uhol pohľadu a u filozofov ako James či Dewey možno doslova vycítiť ich túžbu po zmierení.

Začali sme hovoriť o naturalizme ako o určitom druhu realizmu, a to v tom zmysle, že naturalizmus sa opiera o kategóriu prírody ako centrálnu kategóriu analýzy, takže nevyhnutne zaujíma stanovisko, podľa ktorého isté aspekty prírody sú v určitom dôležitom zmysle od nás nezávislé. Z tohto hľadiska je naturalizmus akýmsi druhom modernizmu. Hovorili sme aj o pragmatizme ako o forme konštruktivismu v tom zmysle, že pragmatizmus (najmä v Jamesovej a Deweyho verzii) predpokladá, že proces skúsenosti, a v širšom zmysle proces interakcie, je konštitutívny vzhľadom na objekty skúsenosti. Je to interakcia medzi osobou, ktorá má skúsenosť, a objektom skúsenosti. V tomto ohľade je pragmatizmus istým druhom postmodernizmu.

4. Zmierenie: modernizmus a postmodernizmus. Bezpochyby existujú ľudia, ktorí by namietali voči akémukoľvek použitiu termínov "modernizmus" a "postmodernizmus", keďže sú príliš všeobecné, a preto zakrývajú významné rozdiely medzi

rôznymi príbuznými stanoviskami. Tento pohľad si iste zasluhuje pozornosť, ale nemal by nám zabrániť v ďalšom postupe. Medzi tradičným empiricizmom a racionalizmom či medzi platonizmom a aristotelizmom, príp. medzi dekonštrukcionizmom a wittgensteinizmom skutočne existujú významné rozdiely. A skutočne, nemusí existovať jedna myšlienková línia, prebiehajúca všetkými tradíciami, ktoré spadajú buď pod modernizmus, alebo pod postmodernizmus. Napriek tomu však platí, že medzi nimi existuje čosi ako "rodinná" podobnosť, a to, že je zmysluplné túto podobnosť objasniť. Koniec koncov, máme na to pragmatické dôvody, keďže nám to - ak už nič iné - pomôže jasne uvidieť aspekty tohto problému, ktoré by inak zostali zahmlené.

Vyjasnenie vzťahu medzi modernizmom a postmodernizmom je jedným z významných problémov, ktorým čelí súčasná filozofia. Žiaľ, mnohí filozofi na toto rozštiepenie reagovali tak, že buď ignorovali tých, čo nezastávali ich názory, alebo ich názory príliš rýchlo odmietali. Tí, čo pôsobili v rámci modernistickej tradície, najmä v analytickej, odmietajú náhľady literárneho a filozofického postmodernizmu. Podobne mnohí z tých, ktorých by sme mali označiť za postmodernistov, sa príliš rýchlo zriekli dôležitých aspektov modernizmu.

Tieto extrémny sú chybné, keďže existujú dobré dôvody pridržiavať sa určitých aspektov tak modernistického, ako aj postmodernistického pohľadu. Náš problém môžeme vyjadriť prostredníctvom štyroch propozícií, ktoré vyjadrujú "rodinné" podobnosti mnohých filozofických tradícií dominujúcich v posledných storočiach.

- 1) Prírodné fenomény majú objektívne určené vlastnosti.
- 2) Vlastnosti prírodných fenoménov sú poznateľné.
- 3) Proces skúmania je nevyhnutne podmienený a uskutočňuje sa vždy z určitého zorného uhla.

- 4) Interakcia ľudí s ostatným svetom, či už kognitívna, alebo iná, je aktívna a kreatívna.⁴

Prvé dve propozície sú modernistické v tom zmysle, že hovoria o nezávislej existencii reality o a našej schopnosti spoznávať ju. Zvyšné dve propozície sú postmodernistické v zmysle tvrdenia, že nečelíme svetu, ktorý na nás "čaká", ale skôr, že postupy používané pri skúmaní nášho sveta, vlastne proces samotnej skúsenosti podmieňuje, a preto konštruuje to, čo nachádzame. Keďže nechceme prerušiť našu diskusiu o zmierení naturalizmu a pragmatizmu, treba zdôrazniť, že prvý z nich zastáva názory vyjadrené propozíciami 1) a 2), zatiaľ čo druhý z nich zastáva názory vyjadrené propozíciami 3) a 4).

V snahe obhajovať zásady nezaujatého skúmania mnohí filozofi a vedci obhajujú propozície 1) a 2) a odmietajú propozície 3) a 4). Podobne mnohí filozofi, literárni teoretici a iní v snahe odhaliť mýtus jednoduchej a čistej objektivity, či už ontologickej, alebo epistemologickej, odmietajú prvé dve propozície v prospech propozícií 3) a 4).

Koniec koncov však je možné a aj žiaduce akceptovať všetky štyri propozície. Je to žiaduce preto, že nepochybne existuje svet nezávislý od nás a zložky tohto sveta majú vlastnosti nezávislé od našej skúsenosti týchto vlastností a aj nezávislé od akýchkoľvek našich zámerov. Jednotlivé aspekty tohto sveta a ich vlastnosti možno nepochybne spoznávať; narábanie so svetom (engineering) by inak nebolo možné. Rovnako je ale

⁴Tieto príklady sme použili aj v [8] a [9].

isté, ako to jasne ukázali Peirce, James, Dewey a mnohí ďalší, že skúmanie je podmienené a vždy sa uskutočňuje z určitého zorného uhla, minimálne v tom zmysle, že skúmame a myslíme - v rámci určitého kontextu, tradície a histórie - z určitých dôvodov a za určitým účelom. Je tiež pravda, že naša skúsenosť viac alebo menej podmieňuje svet, na ktorý sa vzťahujeme, v závislosti od okolností, takže príroda sa mení v dôsledku zložitých vzťahov medzi nami a prírodou.

Všetko, čo sme doteraz povedali, je síce na prvý pohľad intuitívne jasné, ale mnohí filozofi by predsa len mohli formulovať isté námietky. Vráťme sa preto ešte k spomenutým štyrom propozíciám. Prvá z nich hovorí o existencii vlastností prírodných entít, ktoré sú nezávislé od našej skúsenosti, zatiaľ čo druhá hovorí o ich poznateľnosti. Niet pochyb o tom, že materiálne objekty majú nezávislé a poznateľné vlastnosti. Určitú miestnosť môžeme napríklad opísať ľubovoľným spôsobom, ale opustiť ju môžeme len cez dvere alebo okná, pričom naše opisy tejto miestnosti nezmenia jej priestorovú lokalizáciu. Zjavnosť tohto stanoviska je podľa môjho názoru zrejme dôvodom, prečo prírodovedci často nedokážu brať predstaviteľov humanitných disciplín vážne. Predpokladajú totiž, že hovoriť o konštruovaní našej skúsenosti znamená popierať ju. Ak je to tak, potom takto pochopený postmodernizmus je skutočne absurdný. Skúmame a dozvedáme sa nové veci o materiálnom svete, ovplyvňujeme ho, ale nevytvárame ho. Nevytvárame planéty a pohoria; vytvárame budovy a cesty, okná a dvere, ale zvyčajne nevytvárame materiály, z ktorých sú vyrobené. Ak ich aj vytvárame, nevytvárame prvky, z ktorých sú zložené. Dokonca aj vtedy, keď pôsobíme na materiálny svet a meníme ho, robíme to prostredníctvom objektov a prírodných entít, ktoré nie sú naším výtvorom, a v tomto zmysle sú ich vlastnosti objektivne určené.

V prípade nemateriálnych aspektov prírody, nie je situácia taká prehľadná, čo by mohlo byť jedným z dôvodov vyhlásení niektorých filozofov, že existuje iba hmota. Napríklad literárne postavy existujú ako plnohodnotné entity a majú špecifické a identifikovateľné vlastnosti. Don Quijote sa svojím romantickým spôsobom búri proti nespravodlivosti vo svete. To, že táto postava nie je priestorovou entitou a v skutočnosti je ľudským výtvorom, v žiadnom prípade neznamená, že "neexistuje". Existuje ako fiktívna postava, obdarená tak všetkými obecnými vlastnosťami fiktívnych postáv, ako aj špecifickými vlastnosťami, ktoré sú vlastné len jej. Máme teda dôvody aspoň u niektorých nemateriálnych entít predpokladať nezávisle existujúce vlastnosti, o ktorých sa môžeme niečo dozvedieť.

Situácia je ešte zložitejšia, keď uvažujeme o iných typoch nemateriálnych entít, napr. o morálnych a estetických hodnotách, vedeckých zákonoch či princípoch logiky.⁵ Za predpokladu, že existujú, otázka znie, či je zmysluplné tvrdiť, že existujú nezávisle od našej skúsenosti, alebo či aspoň majú vlastnosti nezávislé od našej skúsenosti. Odpoveď by mohla znieť takto: mali by mali mať aspoň niektoré vlastnosti opísateľné ako "objektívne", t.j. ako nezávislé od toho, čo by sme o nich mohli povedať. Ak sa určité propozície vzťahujú na iné propozície určitým spôsobom, napr. tak, ako sa záver vzťahuje na premisy štandardného typu sylogizmu, potom ich nemôžeme opísať iným

⁵ Zaujímavú diskusiu o ideálnych entitách nájde čitateľ v [3] a diskusiu o vedeckých zákonoch v [4] a [5].

spôsobom a myslieť si, že sme ich tým rekonštruovali. Môžeme dokonca objaviť nové vlastnosti logických princípov, vedeckých zákonov alebo matematických entít. Skutočne, tieto entity objavujeme, ale nevynachádzame ich. Nedávne riešenie Fermatovej teóremy bolo objavom bez ohľadu na to, že jeho predpokladom bolo vynájdenie novej matematiky.

Možno teda tvrdiť, že prírodné entity majú vlastnosti nezávislé od nás a že ich môžeme poznávať. Ako to ale súvisí s propozíciami 3) a 4), podľa ktorých proces skúmania je podmienený, vždy sa uskutočňuje z určitého zorného uhla a interakcia ľudí s ostatným svetom je aktívna a kreatívna? Podľa mnohých filozofov, ktorí sa jednoznačne považujú za realistov, je zjavné, že keď vnímame napr. strom za oknom, nie je tu prítomný kreatívny či konštruktívny prvok. Jednoducho vnímame strom a to je skúsenosť. Aj keď sa nám to môže zdať ako príklad jednoduchej skúsenosti, v skutočnosti to nie nič jednoduché. Zložitosť vyplýva z toho, že viaceré predpoklady sú takpovediac zabudované do uvedeného príkladu so stromom; k predstave o jednoduchosti vnímania dospejeme len vtedy, ak ich prehliadneme. Predpokladá sa tu napríklad, že strom je diskretná individuálna entita, ktorá so svojim okolím nemá až také zložité vzťahy. Táto predstava sa opiera v skutočnosti o tradičnú fyziku, podľa ktorej svetlo dopadá na diskretný objekt a potom sa odráža do zmyslových orgánov vnímajúceho človeka, ktorého neurobiologický aparát transformuje tieto zmyslové údaje na obrazy. Nemusíme ísť ani do detailov a môžeme konštatovať, že táto predstava o vnímaní je príliš zjednodušená. Po prvé preto, lebo obraz, ktorý napokon vidíme, súvisí tak s mechanizmom vnímania, ako aj so "zmyslovými údajmi", ktoré prijíma. Keby naše zrakové orgány boli vybudované inak, obraz, ktorý vnímame, by bol odlišný. Už len preto realisti uniká čosi dôležité, keď vnímanie stromu pred oknom uvádza ako ilustráciu pasívnej, neaktívnej skúsenosti.

Po druhé, musíme sa opýtať, či máme brať prípad viacej či menej jednoduchého zmyslového vnímania ako paradigmu skúsenosti. Nemáme na to zjavne žiadne dôvody, keďže existuje veľa druhov skúsenosti. Keď napríklad hovoríme o nejakom človeku, že je skúsený, nemyslíme tým, že mal veľké množstvo zmyslových vnemov. Skúsenosť je totiž kumulatívna spôsobom, ktorý nie je vlastný jednoduchému vnímaniu zmyslových údajov. Navyše skúsenosť určitej osoby neznamena len to, že sa s ňou niečo stalo - hoci aj v kumulatívnom zmysle. Táto osoba interagovala s okolím spôsobmi, ktoré viedli k poznaniu, rastu a zrelosti. Sociálna skúsenosť má tie isté všeobecné vlastnosti. Napríklad skúsenosť byť Američanom neznamena prijímať zmyslové podnety, vôbec neznamena "prijímať" niečo. Vyjadruje nekonečne široké spektrum interakcií so sociálnym prostredím, politickými rozdielmi a výsledkami ľudskej aktivity. Označuje príslušnosť k určitej kultúre, snád' aj k viacerým kultúram, k povahe ktorej či ktorých prispieva svojou skúsenosťou. Kultúry sa nielen prijímajú, ale sú aj produkované a reprodukovvané, a byť členom a účastníkom kultúry je súčasťou toho, čo sa nazýva "mať skúsenosť".

Ďalšie z mnohých významov termínu "skúsenosť" sú podobne interaktívne a kreatívne. Mať napríklad estetickú alebo náboženskú skúsenosť, aj keď to nepochybne zahŕňa aj to, že sa s človekom niečo stane, nie je úplne totožná len s tým. Ak už nič iné, význam estetickej alebo náboženskej skúsenosti je dôležitou súčasťou skúsenosti

a význam tu nie je len podstúpený alebo prijatý, ale aj konštruovaný. Nie je pritom konštruovaný z ničoho, ale naopak, je konštruovaný v sieti prelinajúcich sa a interagujúcich konštituentov skúsenosti poskytujúcich jej účastníkovi materiál, z ktorého sa produkuje jej význam. Ale sieť prelinajúcich sa a interagujúcich konštituentov je sama produktom interakcie bezmedzného počtu ľudí s ich materiálным, spoločenským a historickým prostredím. Estetická a náboženská skúsenosť teda nie je ani zďaleka pasívna. Neustála interakcia s okolím, v určitom zmysle zahrnujúca to, že sa nám niečo príhodi, ako aj naše konanie sú kontextom, v ktorom sa rodí dokonca aj tá najjednoduchšia skúsenosť. To, že skúsenosť je kontextuálna, skutočnosť, že v rozmanitých situáciách rôznym spôsobom zjednocuje materiálne, sociálne a historické faktory, je dôvodom, prečo Dewey hovorí, že uprednostňuje na jej označenie termín "kultúra". Je to tiež dôvod, prečo môžeme prístup tradičného empiricizmu, ako aj jeho súčasných zástancov k termínu "skúsenosť" považovať za zásadne chybný. Pristupovali k tomuto termínu vo všeobecnosti na základe modelu zmyslovej skúsenosti, no aj keby prijímanie zmyslových dát bolo jednoduchou a pasívnou záležitosťou, čím iste nie je, takáto skúsenosť nám nemôže slúžiť ako paradigmatický prípad.

Predpokladajme, že sa nám podarilo presvedčivo argumentovať v prospech propozície 4), totiž, že interakcia jednotlivca s prostredím je aktívna a kreatívna. Propozícia 3) je potom dôsledkom tohto argumentu. Ak skúsenosť, individuálna i spoločná, je takpovediac zasadená do relačnej siete historických, sociálnych a materiálnych faktorov, potom myšlienka abstraktného skúmania, uskutočňovaného mimo akéhokoľvek kontextu alebo mimo akéhokoľvek zorného uhla, je neprijateľná. Vždy a nevyhnutne existujú dôvody, prečo kladieme isté otázky a prečo ich kladieme daným spôsobom. To nie je čosi, nad čím by sme mali nariekať, ako keby sme stratili niečo vzácne tým, že sme zistili nezmyselnosť abstraktného skúmania; jednoducho to opisuje situáciu, v ktorej sa nachádzame. Uvedomenie si tejto situácie je však veľmi dôležité pre oprávnenosť nášho skúmania. Ak totiž zorný uhol, ako aj účel kladenia istých otázok podmieňujú proces samotného skúmania, potom je zjavné, že chápanie povahy nášho zorného uhla a našich účelov je kľúčové, ak nechceme neúnosne zaťažovať výsledky našich skúmaní. Je to dôležité aj pre naše čo najlepšie vzájomné pochopenie. Plný význam kontextuálnej povahy skúmania je komplexný a značne komplikovaný problém. Snáď najdôležitejším príspevkom veľkej časti postmodernistických prác bolo práve uvažovanie o tomto probléme. Tradičná epistemológia sa ho pokúšala zbaviť, ale v tom nemohla uspieť.

Teraz máme presvedčivé dôvody, aby sme prijali názor, že propozície 1) - 4) sú pravdivé. To znamená, že dve fundamentálne charakteristiky modernistického pohľadu a dve rovnako fundamentálne vlastnosti postmodernistického pohľadu sú súčasne hodnoverné. Sú dokonca také hodnoverné, že máme všetky dôvody ich prijať. Jedným z dôsledkov tohto nášho kroku je tvrdenie, že tí, čo úplne odmietajú modernistický alebo postmodernistický pohľad, sa mýlia. Tieto dva prístupy k prírode a poznaniu sú, aspoň na úrovni týchto štyroch fundamentálnych vlastností, zlučiteľné.

To však nie je všetko, tu sa dostávame k formulácii nasledujúcej transcendentálnej kantovskej otázky: Aká musí byť príroda, aby propozície 1) - 4) boli súčasne pravdivé? Aké vlastnosti prírody umožňujú túto situáciu?

5. Možnosť zmiernenia. Videli sme, že existujú dôvody prijať pravdu (propozíciu 1) - 4), a teraz si staviame otázku: Ako je to možné? Možnosť súčasnej pravdivosti všetkých štyroch proposícií, t.j. možnosť zmiernenia modernizmu a postmodernizmu, a teda aj pragmatizmu a naturalizmu, sa zakladá predovšetkým na rozlíšení objektívneho a absolútneho. Panuje všeobecne akceptované presvedčenie, že ak je skúmanie podmienené, t.j. ak je podmienený náš prístup k svetu a vždy sa uskutočňuje z určitého zorného uhla, potom z toho vyplýva, že už nemá zmysel hovoriť o "objektívnom skúmaní", a teda o poznateľných objektívnych črtách či vlastnostiach vecí. Tento záver však z našich úvah nevyplýva. Ak je náš vzťah k svetu podmienený a uskutočňuje sa vždy z určitého zorného uhla, potom z toho vyplýva, že ani my, ani svet, na ktorý sa vzťahujeme, nemá absolútne vlastnosti a že poznanie nikdy nie je absolútne. Je to naozaj tak, keďže entity sú vždy v určitom vzájomnom vzťahu a tento vzťah ich ovplyvňuje. Tvrdiť, že poznávajúci a poznávané sú v určitom vzťahu, znamená automaticky tvrdiť, že tak poznávajúci, ako aj poznávané sa vzájomne podmieňujú prostredníctvom ich špecifického vzťahu. Ak ale tvrdíme, že absolútne vlastnosti neexistujú, netvrdíme tým, že neexistujú vlastnosti objektívne; inými slovami, podmienenosť a objektívnosť nie sú kontradiktórické podmienky.

Kľúčom k pochopeniu tejto skutočnosti je uvedenie si faktu, že "objektívnosť" neznamená to isté čo "nepodmienenosť". Inými slovami, objektívne determinované vlastnosti nie sú to isté čo bezpodmienečne determinované vlastnosti. "Objektívnosť" v tomto zmysle jednoducho znamená neurčenosť účelmi či záujmami bádateľa. Nasledujúci príklad nám to ozrejní. V poslednej dobe sa na farmách v Kentucky, kde sa chovajú kone, vyskytuje zaujímavý fenomén. U brezivých kobýl dochádza k alarmujúcemu počtu spontánnych potratov - alarmujúcemu najmä pre tých, ktorých živobytie závisí od narodenia zdravých žriebät. Rozbor mŕtvo narodených plodov ukazuje, že sa v ich organizme nachádza veľké množstvo kyanidu a tomu zodpovedajúce vysoké množstvo kyanidu v krvi kobýl. Je jasné, že tento jed je zodpovedný za smrť plodov, je tu však otázka, odkiaľ sa berie. Chemici, botanici a veterinári sa v súčasnosti pokúšajú túto záhadu vyriešiť.

Ide tu o prípad, keď do hry vstupuje pomerne zložitá biologická a chemická skúmanie a keď záujmy a motivácie tak bádateľov, ako aj farmárov sú pomerne jasné. Existuje silný finančný záujem na lokalizácii zdroja jedu, ako aj na jeho eliminácii. V skúmaní sú dané motivácie a účely, ktoré ho vzdiaľujú od čistého, nepodmieneného skúmania. Inými slovami, je zjavné, že proces skúmania je podmienený a že prebieha z určitého zorného uhla. Všetko, čo sa vďaka tomuto skúmaniu nájde, však bude objektívne. Nech už otrávenie kobýl spôsobuje čokoľvek, bude to objavené, a nie vynájdené či vytvorené, a to napriek podmienenosti procesu skúmania. Bude to nájdenie, a nie vynájdenie - za predpokladu, že skúmanie sa uskutočňuje poctivo. Chemická povaha zdroja potravy, ako aj jej účinky na kobyly sú objektívne určené, a to napriek podmienenosti procesu skúmania, ktorý ho má lokalizovať. Tieto vlastnosti však nie sú absolútne. Ak sa ukáže, že zdrojom jedu sú napr. húsenice, ktoré kobyly mimovoľne požierajú, potom celkové dôsledky pôsobenia jedu určuje vzťah medzi húsenicami a potravou, ktorú prijímajú, ako aj medzi krvným obehom kobýl a krvným obehom plodov. Vlastnosti konštitutívnych elementov situácie sú relatívne, nie absolútne, ale nie sú

o nič menej objektívne určené. Dôvod, prečo je dôležité rozlíšiť absolútne a objektívne, spočíva v tom, že kompatibilita podmieneného skúmania a objektivity vlastností tak už nie je ničím záhadným. Ide tu, pochopiteľne, o epistemologickú záležitosť, ale musíme zdôrazniť aj jej ontologický aspekt. Argumentovali sme doteraz v prospech toho, že podmienené skúmanie, uskutočňované z určitého zorného uhla, nám môže poskytnúť objektívne výsledky. Je tým zaistené poznanie takpovediac v klasickom zmysle, ale dôležitý je aj charakter toho, čo spoznáваме, t.j. rovnako dôležitá je aj povaha aspektov sveta, ktorý skúmame. Ako sme videli v príklade s koňmi, rôzne faktory vstupujúce do procesov prijímania potravy, potrava, ktorú kobyly prijímajú, možné účinky húseníc na potravu, to všetko predstavuje sieť vzájomne súvisiacich entít. Samotné faktory, t.j. ich jednotlivé vlastnosti, ako aj ich účinky na ostatné konštituenty situácie, sú určené samotnými vzťahmi tejto siete, a nie našimi želaniami či našimi kontextami. To môžeme spolu s J. Buchlerom nazvať *prirodzenou definíciou* vlastností konštituentov situácie. Znamená to, že vlastnosti každého konštituenta sú "definované" nie nami, ale prírodou, vzťahmi v ktorých sa nachádzajú navzájom bez ohľadu na nás. Pochopiteľne, akonáhle vystúpime na scénu a ustanovujú sa nové vzťahy, teraz už s nami, vlastnosti konštituentov situácie sa určitým spôsobom menia. V našom príklade sa menia pre tých, ktorí sú zapojení do chovu koní, pričom spôsob, akým sa na seba vzťahujú konštituenty tejto situácie, môžeme do určitej miery zmeniť. To znamená, že keď ako ľudské bytosti vstupujeme do situácie, stávame sa jednou z jej konštituentov a rôznymi spôsobmi ovplyvňujeme ich prirodzenú definíciu.

Situácia nie je veľmi odlišná ani v prípade nemateriálnych entít. Vlastnosti matematických entít vyplývajú z ich prirodzenej určenosti, podobne, ako je to u snov, nádejí alebo fiktívnych postáv. Ak s týmito entitami môžeme interagovať, stávame sa, podobne ako v prípade s koňmi, faktorom v prirodzenej určenosti, konštituentom prispievajúcim k objektívnemu určeniu vlastností všetkých konštituentov.

Kľúčom celej veci je relačnosť (relationality). Ak začneme rozmýšľať o prírodných entitách, pod ktorými rozumiem čokoľvek materiálne či nemateriálne, reálne či možné, všeobecné či zvláštne, možno pochopiť, prečo veci - a pod nimi rozumiem všetko a všade - sú podmienené a zároveň majú objektívne určené vlastnosti; a to sa týka entít vzťahujúcich sa na ľudí, ako aj entít, ktoré sa na ľudí nevzťahujú.

Ukazuje sa, že myslieť o veciach relačne nie je také jednoduché, a to predovšetkým preto, že podstatná časť našej intelektuálnej tradície má tendenciu považovať individúa za podstatne či inherentne navzájom nerelačné. Tradičný pojem substancie opisuje entity tak, ako keby mali vlastnosti, aspoň základné vlastnosti, nezávislé od čohokoľvek iného. Tradičný pojem atómu sa chápal rovnako. Celá stavba modernej prírodovedy, matematiky a sociálnych vied bola vlastne budovaná na tomto predpoklade. Newtonský model fyzikálneho sveta, ako aj matematika, ktorá bola vynájdená pre tento model, opisuje diskrétno individúa, každé so svojimi vlastnosťami nezávislými od všetkých ostatných a interagujúcich navzájom podľa zistiteľných a opísateľných pravidielností. Úspech tohto modelu reality bol tak veľký, že prenikol do sociálnych vied, ktoré sa začali rozvíjať v 18. storočí. Spoločnosť sa začala chápať ako množina diskretných, nerelačných individuí, z ktorých každé malo určité charakteristické vlastnosti, predovšetkým prirodzené práva. Moderná politická teória, začínajúc Lockom

a pokračujúc takmer celé 18. storočie, sa budovala na tomto predpoklade, keďže účel vlády videla v ochrane prirodzených práv jednotlivcov. Spoločenstvá - to boli buď umelé konštrukty pozostávajúce z inherentne nerelačných individuí, alebo len jednoduché súbory ľudských "atómov", ktoré držal pohromade určitý typ prírodných princípov. Napríklad v ekonomickej teórii sa základné princípy trhu opisovali v termínoch izolovaných jednotlivcov, z ktorých každý mal svoj vlastný inherentný a nezávisle určený ekonomický záujem, každý konal nezávisle, sledujúc pritom svoje vlastné záujmy. Výsledkom nie je, ako by sa dalo očakávať, chaos, keďže - podobne, ako sú konečné elementy fyzikálneho sveta držané pohromade prírodným zákonom - celok je držaný pohromade tým, čo Adam Smith nazval vo svojej ekonomickej teórii "neviditeľnou rukou".

Keďže moderná veda, filozofia, matematika, sociálna, politická a ekonomická teória boli založené na predpoklade diskrétnych, inherentne nerelačných individuí, nemôžeme sa čudovať, že je ťažké predstaviť si veci inak. Predsa však existuje dôvod na to, aby sme si to inak predstavili. Uvažujme nasledujúci príklad: Predstavme si ekosystém, napr. rybník, ktorý aspoň zatiaľ nemá žiadny vzťah k človeku. Všetky konštituenty rybníka existujú v sieti vzťahov tak, že sa navzájom podmieňujú. V niektorých typoch ekosystémov, napr. v našom rybníku, vzťahy medzi dvoma či viacerými konštituentmi môžu byť také fundamentálne, že sú podmienkou existencie všetkých ostatných konštituentov. Ak sa nejako zmení chemické zloženie vody, môže nastať situácia, že niektoré typy rastlín a organizmov už neprežijú. V scenárii tohto typu nemožno uvažovať o konštituentoch tak, ako keby mali úplne nezávislé vlastnosti, či dokonca vlastnosti, ktoré by sme mohli nazvať "primárne atribúty". Tvar, forma, farba, nehovoriac už o vlastnostiach správania, sú podmienené sieťou vzťahov, ktorá konštituuje tento systém. Žiadny z konštituentov rybníka nemá svoje vlastnosti "absolútne". Konštituenty existujú a majú isté vlastnosti potiaľ, pokiaľ sa nachádzajú v určitých špecifických vzájomných vzťahoch.

Ak do nášho systému zavedieme ľudí, či už ako konštitutívnu zložku, alebo v úlohe bádateľov, vo všeobecnosti sa nič nemení. Ľudskí konštituenti sa vzťahujú na iné zložky ekosystému a ich vlastnosti sú preto "podmienené" rovnakým spôsobom. Ak sú ľudia bádateľmi, potom ich vzťah "podmieňuje" skúmanie v tom zmysle, že vytvára podmienky skúmania či zorný uhol, z ktorého sa skúmanie uskutočňuje.

Relačné chápanie prírody vyžaduje od nás zriecť sa newtonovského, atomistického chápania vecí v prospech modelu vyjadreného ekosystémom. To nás pochopiteľne privedie k mnohým otázkam: Sú všetky vzťahy rovnakého typu? Sú všetky vzťahy rovnako konštitutívne? Je sieť vzťahov nekonečne komplexná, alebo tu existuje určitá hranica? Aká je úloha stability a zmeny? Ak sú individuá konštituované relačne, ako sú individualizované, t.j. ako je určená ich identita? Tieto a podobné otázky sú obsahom filozofického skúmania. Podľa môjho názoru filozofický naturalizmus, najmä naturalizmus s pragmatickým, konštruktivistickým rozmerom, si vyžaduje relačný pohľad na prírodu.

Úlohou naturalistickej filozofie je potom zaoberať sa otázkami, ktoré vyvstávajú prechodom k relačnému uhlu pohľadu. Časť tejto práce už bola vykonaná, predovšetkým naturalistom Justusom Buchlerom v jeho ordinálnom naturalizme, nepochybne však treba urobiť ešte oveľa viac práce.⁶

V každom prípade tu máme relačný pohľad na prírodu, ktorý nám umožňuje postulovať tak podmienenosť, ako aj objektivitu. Vzhľadom na rybník z nášho príkladu zároveň platí, že konštitutynty systému majú objektivne určené vlastnosti, že tieto sú poznateľné, že aktivita bádateľa sa uskutočňuje z určitého zorného uhla a že samotná aktivita bádateľa je jedným z elementov podmieňujúcich systém. Ak relačný charakter ekosystému zovšeobecnieme na celú prírodu, tak je možné, že propozície 1) – 4) budú pravdivé.

6. Zmierenie: možnosť pragmatického naturalizmu. Jednou z výhod príkladu ekosystému, okrem toho, že je zjavne relačný, je to, že ide o typ modelu, ktorý použil samotný Dewey ako základ svojho pragmatického naturalizmu. V tom spočíva význam tvrdenia, s ktorým sa často môžeme stretnúť, že totiž na rozdiel väčšiny filozofov modernej doby, ktorí sa pohybovali v konceptuálnom modeli opierajúcom sa o tradičnú newtonovskú fyziku, Deweyho pojmový model sa opiera o biológiu, konkrétne o darvinovskú biológiu. Podľa Deweyho práve tento model zdôrazňuje relačnosť. Keď používal pojem situácie či presnejšie špecifickej situácie, mal na mysli práve túto relačnosť. Neprekvapuje preto ani to, že mohol rozpracovať pragmatický naturalizmus vďaka tomu, že operoval s myšlienkou relačných, vzájomne sa konštituujujúcich elementov situácie. Dewey, ako primárny príklad pragmatického naturalizmu, dokázal rozpracovať konzistentný filozofický pohľad, keďže sa pohyboval v rámci relačného pojmového modelu, ktorý mu to umožňoval.

Ukázali sme, že naša skúsenosť naznačuje potrebu tak konštruktivizmu, ktorý je inherentný pragmatizmu, ako aj objektivnosti, ktorá je charakteristická pre naturalizmus. Ukázali sme tiež, že prostredníctvom relačného chápania prírody je možná koexistencia týchto dvoch koncepcií v jednom konzistentnom filozofickom stanovisku, v relačnom pohľade, ktorý bol rozpracovaný v rámci tradície amerického naturalizmu. Filozofická adekvátnosť pragmatického naturalizmu, ako aj relačného pohľadu na prírodu, ktorý je v ňom zahrnutý, bude takisto koniec koncov určená pragmaticky. Neexistujú empirické testy, ktoré by sme mohli uskutočniť, aby sme zistili, či je príroda tvorená jednoduchými alebo zložitými entitami, či entity majú svoje vlastnosti absolútne alebo relačne, či skúsenosť je pasívna alebo interaktívna a či bádanie je konštitutívne a uskutočňuje sa z určitého zorného uhla, alebo je "čisté" a len odráža realitu. Neexistujú ani deduktívne úsudky, ktoré by sme mohli použiť, aby sme dokázali jednu z týchto alternatív. Adekvátnosť pragmatického naturalizmu, ktorý sme tu predstavili ako žiaduci a možný, bude určená koniec koncov konceptuálnou prácou, ktorú môže pre nás urobiť.

⁶ Pozri k tomu [1], kde sa nachádza celý text prvého vydania spolu s viacerými štúdiami a kde Buchler ďalej rozpracováva svoje myšlienky z [1]. Rozsiahla diskusia o Buchlerovom diele je obsiahnutá v [6] a [11].

- [1] BUCHLER, J.: *Metaphysics of Natural Complexes*. 2nd edition. Albany 1990.
- [2] DEWEY, J.: *Experience and Nature, The Later Works*. Vol. 1. Carbondale 1988.
- [3] HANZEL, I.: "The Pure Idealizational Law - The Inherent Law - The Inherent Idealizational Law". In: *Poznaň Studies in the Philosophy of Science and the Humanities*, Vol. 25, 1992, 283-288.
- [4] HANZEL, I. - ČERNÍK, J. - VICENÍK, J.: "What is a Category?" In: *Metaphilosophy*, Vol. 25, 1994, 181-193.
- [5] HANZEL, I.: *The Concept of Scientific Law in the Philosophy of Science and Epistemology: A Study of Theoretical Reason*. Dordrecht 1999.
- [6] MARSOOBIAN, A. - WALLACE, K. - CORRINGTON, R.: *Nature's Perspectives: Prospects for Ordinal Metaphysics*. New York 1991.
- [7] RYDER, J. (ed.): *American Philosophical Naturalism in the Twentieth Century*. Amherst 1994.
- [8] RYDER, J.: "The Use and Abuse of Modernity: Postmodernism and the American Philosophical Tradition". In: Hart, R. - Anderson, D. (eds.): *Philosophy in Experience: American Philosophy in Transition*. New York, 1997, s. 225-240.
- [9] RYDER, J. *Interpreting America: Russian and Soviet Studies of the History of American Thought*. Nashville (TN) 1999.
- [10] SANTAYANA, G.: *Scepticism and Animal Faith*. New York 1955.
- [11] SINGER, B.: *Ordinal Naturalism*. Lewisburg 1993.
- [12] WAGNER, S. - WARNER, R. (eds.): *Naturalism: A Critical Appraisal*. Notre Dame 1993.

Z anglického originálu *Reconciling Pragmatism and Naturalism* preložil Igor Hanzel.